

Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 27, Київ, 2013

УДК 81-112.2

Інна ПЕТРЕНКО

ОСНОВНІ ПАРАДИГМАЛЬНІ ОЗНАКИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ НАУКИ

У статті розглянуто проблему визначення основної дослідницької парадигми у сучасній лінгвістиці, здійснено діахронічний аналіз наукових лінгвістичних парадигм, окреслено основні парадигмальні ознаки сучасної лінгвістичної науки, визначено потенціальні шляхи вирішення проблеми визначення панівної лінгвістичної парадигми.

Ключові слова: наукова парадигма, інтегративний підхід, поліпарадигмальність.

Одним з фундаментальних понять будь-якої науки є поняття «наукової парадигми» (від гр. *parádeigma* – приклад, зразок), яка у сучасній філософії визначається як «прийнята певним науковим співтовариством модель постановки та вирішення проблем, яка забезпечує існування наукової традиції» [8, с.465]. Таке розуміння терміну «наукова парадигма», запропоноване американським істориком та філософом Т. Куном, стало основоположним для більшості наукових дисциплін, лінгвістики в тому числі, в якій наразі наукова парадигма розуміється як «панівна на кожному етапі історії лінгвістичних учень система поглядів на мову, яка визначає предмет і принципи лінгвістичних досліджень відповідно до культурно-історичного і філософського контексту епохи» [1, с. 18].

У сучасній лінгвістичній науці питання про визначення наукової парадигми є особливо **актуальним**. Як зазначає О.О. Селіванова, підвищений інтерес до лінгвофілософського компоненту лінгвістичних досліджень, в цілому, та до проблеми визначення наукової парадигми у сучасній лінгвістичній науці пострадянського простору, зокрема, є результатом намагання вийти з методологічного кризового стану, в якому опинилися представники вітчизняного лінгвістичного співтовариства в результаті двох взаємопов'язаних тенденцій: намагання критично переосмислити принципи марксистсько-ленінської теорії пізнання та розібратися у розмаїтті методологічних концепцій світової лінгвістики [7, с. 10]. Отже, головним **завданням** цієї статті є діахронічний аналіз лінгвістичних наукових парадигм та

узагальнення існуючих поглядів на проблему визначення основної дослідницької парадигми сучасної лінгвістики з **метою** окреслення основних парадигмальних ознак сучасної лінгвістичної науки.

Дослідження основних особливостей сучасної лінгвістичної наукової парадигми, яке логічно базується на діяхронічному аналізі попередніх наукових парадигм, знаходимо в роботах таких вчених як О.О. Селіванова, О.Е. Кубрякова, Н.Ф. Алефіренко, В.А. Маслова, А. М. Ломов, Т.Н. Хомутова. Не дивлячись на деякі розбіжності у поглядах учених та неоднорідність критеріїв визначення основних наукових парадигм, як правило, в історії розвитку лінгвістичної науки виокремлюють три основні парадигми: порівняльно-історичну, системно-структурну та антропоцентричну. Традиційно в історії розвитку лінгвістики поняття «наукова парадигма» застосовується лише по відношенню до наукових розвідок XIX-XX ст., дослідження попередніх століть вважаються допарадигмальними.

Порівняльно-історична парадигма (інші назви – генетична, елементно-таксономічна або лінгвістичний компаративізм), що домінувала у мовознавчих розвідках XIX ст., вважається першою науковою парадигмою у лінгвістиці. Вона базувалася на так званому порівняльному методі досліджень, в основі якого лежав спочатку історичний, а потім діяхронічний підхід до розгляду мови [2, с. 8], а також принципах емпіризму, психологізму й аналогічності. В руслі цієї парадигми досліджувалися «еволюційні зміни мов, закономірності розщеплення прамов, генетична близькість мов світу» тощо [6].

Системно-структурна парадигма (інші назви - таксономічна або структуралістська), яка панувала в першій половині XX ст., зумовила переорієнтацію наукових досліджень на мовну іманентність і спиралася на принципи «синхронічності лінгвістичного опису; онтологічного дуалізму інваріантів і варіантів мовних одиниць; системності мови, її рівневої ієрархії, наявності системних відношень на всіх мовних рівнях; опозиційності як визначення диференційного змісту елемента шляхом перевірки його протиставлень іншим елементам у парадигматичному класі або в синтагматичній послідовності» тощо [Ibid]. Попри виявлені з часом недоліки даної парадигми, а саме: її редукціоністський, логіцистичний й реляціоністський характер

[Ibid], вона не втрачає своєї актуальності й на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки. Як справедливо відзначає В.А. Маслова, системно-структурна парадигма залишається основою для створення багатьох підручників й довідкових видань. Крім того, навіть лінгвісти, які проводять дослідження в рамках інших наукових парадигм, успішно користуються теоретичними та практичними здобутками досліджень системно-структурного характеру [5].

Неспроможність структуралізму задовольнити наукові потреби лінгвістів у другій половині ХХ ст. зумовлює переорієнтацію досліджень з об'єкта дослідження на його суб'єкт. На перший план у лінгвістичних дослідженнях виходить людський чинник - «аналізується людина в мові й мова в людині» [Ibid]. Ідея антропоцентричності мови, яка стає ключовою у лінгвістиці, виводить дослідників у широкий міждисциплінарний контекст. Антропоцентризм возводиться в ранг онтологічної настанови досліджень, що й дозволяє багатьом вченим говорити про нову наукову парадигму.

Однак, незважаючи на визнання провідної ролі людського фактору у сучасній лінгвістиці, деякі вчені наполягають на тому, що погляд на антропоцентризм як на онтологічну настанову досліджень є помилковим (див. статтю І.А. Угланової. Существует ли мейнстрим в современной лингвистике? \ Филологические заметки: межвуз. сб. науч. тр. Вып. 4: в 2 ч. / Отв. ред. Т.И. Ерофеева, Я. Мойсеева-Гушева, Ж. Кнап ; Перм. ун-т. – Перм; Скопье; Любляна, 2006. – Ч.1. – С. 163–173). З позицій цих учених антропоцентризм варто розглядати лише як один з методологічних принципів сучасної лінгвістичної науки, до яких окрім останнього, за О.С. Кубряковою, відносяться експансіонізм, функціоналізм і експланаторність [3, с.52-59]. Саме тому при визначенні головної парадигми сучасної мовознавчої науки багато вчених виносять на перший план специфіку предметного спрямування дослідження і називають її не антропологічною, а номінативно-прагматичною, прагматичною, комунікативно-функціональною тощо.

У деяких класифікаціях лінгвістичних наукових парадигм окремо виділяють також четверту парадигму – когнітивну. Характерною ознакою когнітивної парадигми є «спрямування на вивчення мови як засобу отримання, зберігання, обробки,

переробки й використання знань, на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду» [6]. В інших дослідженнях третя та четверта парадигми розглядаються як єдина комунікативно-когнітивна парадигма (інші назви – когнітивно-дискурсивна, комунікативно-функціональна), орієнтована, з одного боку, на визначення ролі певного мовного явища «в процесах пізнання світу, фіксації структур знань та досвіду, в актах сприйняття й осмислення оточуючого людину середовища» [4, с. 519] (когнітивна складова), а з іншого боку, спрямована на «аналіз вербальної поведінки людей, а також тих завдань, які вирішуються людиною під час здійснення нею мовленнєвих актів, що відрізняються один від одного за своїми установками й цілями, за умовами здійснення тощо» [4, с. 519-520].

Як бачимо, питання визначення єдиної наукової парадигми у лінгвістиці наразі залишається відкритим. Більше того, багатоаспектність та складність мови як об'єкту наукового дослідження зумовлює поліпарадигмальний характер лінгвістичних досліджень [9, с. 150]. Іншими словами, доведена багатоваріантність інтерпретації мовних явищ створює передумови не лише для послідовної зміни, але й для одночасного існування декількох дослідницьких парадигм. А отже, з впевненістю можна говорити лише про наявність певних рис, спільних для усіх сучасних лінгвістичних досліджень, або загальних тенденцій, основною з яких вважається схильність до інтеграції наукових напрямів з метою найбільш адекватного сучасним реаліям опису мовних явищ.

Загальносвітовий процес глобалізації, який знаходить прояв у різноманітних сферах життя, науці в тому числі, так само впливає й на розвиток філологічної науки, в якій на засадах філософського принципу єдності світу відбувається формування нового **інтегрального** підходу. Основним постулатом цього підходу є твердження про те, що мова є складним синтетичним феноменом, дослідження якого неможливе без одночасного звернення до свідомості, мовної системи, культури та соціуму, а отже повинно проходити в широкому системному контексті [9, с. 147]. Вище зазначені тенденції проявляються, перш за все, у посиленій взаємодії лінгвістики з іншими науковими дисциплінами,

результатом якої є виникнення маргінальних теорій та наук, кожна з яких пропонує свій варіант інтегральної лінгвістичної парадигми.

Найбільш вдале вирішення проблеми поєднання різновекторних наукових напрямів в єдину дослідницьку парадигму, на нашу думку, пропонують відносно нові лінгвістичні дисципліни: лінгвосинергетика, з позицій якої мова розглядається як нелінійна, нерівноважна, еволюційна, самоорганізована суперсистема, що функціонує у взаємозалежності з іншими суперсистемами (культурою, етносвідомістю, соціумом тощо) [6] та еколінгвістика, яка спираючись на базові принципи екологічної філософії: холистичність, динамічність, інтерактивність та ситуативну обумовленість [10, с. 36], пропонує комплексний підхід до дослідження мовних явищ у всьому розмаїтті їх взаємозв'язків та функцій. Саме в аналізі практичних результатів досліджень мовних явищ на засадах синергетичної та екологічної парадигми вбачаємо перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Таким чином, аналіз проблеми визначення основної наукової парадигми у сучасній лінгвістиці дозволяє зробити наступні висновки: 1) наразі питання про визначення єдиної дослідницької парадигми у лінгвістиці залишається відкритим; 2) більшість сучасних досліджень мови носять поліпарадигмальний характер; 3) найбільш повно інтегративні тенденції сучасних лінгвістичних досліджень проявляються у лінгвосинергетичній та еколінгвістичній парадигмах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке / Н.Ф. Алефиренко. – М., 2005. – 416 с.
2. Быкова Г.В. Лакуарность как категория лексической системологии / Г.В. Быкова. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2003. – 276 с.
3. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века. (Опыт парадигмального анализа.) [Текст] / Е.С. Кубрякова // Актуальные проблемы современной лингвистики: учебное пособие/ [сост. Л. Н. Чурилина.]. – 3-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2008.- 416 с.
4. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

5. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 208с. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.helpforlinguist.narod.ru/200110N0057/MaslovaVA.html>
6. Селіванова О.О. Засади сучасної лінгвометодології / О.О. Селіванова. — [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/581>
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля. — К., 2008. — 711 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / Голов. ред. В. І. Шинкарук. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.
9. Хомутова Т.Н. Научные парадигмы в лингвистике / Т.Н. Хомутова // Вестник Челябинского государственного университета. - 2009. - № 35 (173). - Филология. Искусствоведение. Вып. 37. - С. 142–151.
10. Garner M. Language: an ecological view \ M. Garner. — Peter Lang AG, European Academic Publishers, Bern. — 2004. — 261p.

И. ПЕТРЕНКО

ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье рассмотрена проблема определения основной исследовательской парадигмы в современной лингвистике, осуществлен диахронический анализ научных лингвистических парадигм, обозначены основные парадигмальные признаки современной лингвистической науки, определены потенциальные пути решения проблемы определения господствующей лингвистической парадигмы.

Ключевые слова: научная парадигма, интегративный подход, полипарадигмальность.

I. PETRENKO

KEY PARADIGMATIC FEATURES OF MODERN LINGUISTIC SCIENCE

The paper considers the problem of determining the basic research paradigm in modern linguistics, it analyses diachronically scientific linguistic paradigms, outlines the main paradigmatic features of the modern linguistic

science and defines the potential solutions to the problem of identifying the dominant linguistic paradigm.

Key words: scientific paradigm, integrative approach, polyparadigmatism.

УДК: 811.111'271

Алла РАДУ

МОВНА ЕКОЛОГІЯ: НАПРЯМИ ТА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена новій галузі лінгвістичних досліджень – мовній екології, що розвивається на засадах екоцентризму. Розглянуто завдання, напрями та проблематику еколінгвістичних досліджень, зокрема: вивчення мови та мовлення як цілісної інтегрованої системи, визначення особливостей співфункціонування у мовленні різнокодових засобів комунікації тощо.

Ключові слова: мовна екологія, еколінгвістика, екоцентризм, екоцентрична парадигма, духовність мови.

З інтенсифікацією процесів європейської інтеграції та глобалізації все більш актуальними стають дослідження спрямовані на комплексний, міждисциплінарний підхід до вивчення гуманітарних проблем та явищ. Ця тенденція спостерігається і в галузі лінгвістичних досліджень, що знайшло свій прояв у розвитку **мовної екології** або **еколінгвістики** як науки, що на думку проф. К.Я. Кусько належить до одного з стратегічних напрямів розвитку філології початку 21 ст. [3]. Міждисциплінарні наукові дослідження останнього часу відзначаються тенденцією до міграції термінів із галузі природничих наук у гуманітарні і навпаки. Термін „екологія” був запозичений лінгвістами і долучений до термінологічного апарату лінгвістичних досліджень.

Мовна екологія або еколінгвістика стала прикладом інтеграції гуманітарних досліджень. Це новий напрям лінгвістичних студій, що виник наприкінці ХХ ст. на стику соціолінгвістики, психолінгвістики та лінгвофілософії і перебуває зараз у процесі становлення. У центрі уваги мовної екології дослідження особливостей функціонування мовного довкілля людини та суспільства як визначального фактору розвитку мови та мовлення,